

สำนักหอสมุด

ลัทธิธรรมเนียบต่าง ๆ ภาคที่ ๒

ตำราเล่มหนึ่งในงานมหาราช

พิมพ์ครั้งที่ ๒ แรกในงานศพ

นายพันเอก พระหัตถ์สารสุภกิจ (พุ่ม สหะจรินดา)

๔
บวช พ.ศ. ๒๔๖๓

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

คำนำ

มิตรสหายของนายพันเอก พระหัตถ์ศาสตรกิจ (พง์ สหัตร์จินดา)
ได้มอบฉันทให้อำมาตย์เอก พระสฤกษ์พิพนกร มาขออนุญาตต่อกรรม
การหอพระสมุทวชิรญาณสำหรับพระนคร เพื่อจะพิมพ์หนังสือลัทธิธรรม
เนียมต่าง ๆ ภาคที่ ๒ ซึ่งว่าด้วยตำราเล่นหนังในงานมโหรีศพิกครั้ง ๑
เพื่อจะแจกในการกลดปลงศพนายพันเอก พระหัตถ์ศาสตรกิจ หนังสือ
เรื่องนี้ได้พิมพ์ครั้งแรกในงานพระศพพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ ชั้น ๔
พระองค์เจ้าชายโตสิน เมื่อเดือนเมษายนปี บัณฑิตหาขายยากอยู่แล้ว
ซึ่งเจ้าภาพในงานศพนายพันเอก พระหัตถ์ศาสตรกิจ มีศรัทธาจะพิมพ์
อีกครั้ง ๑ กรรมการหอพระสมุทคอนโมทนาด้วย จึงอนุญาตให้พิมพ์
ตามประสงค์.

อนึ่งเจ้าภาพได้เรียบเรียงประวัติพระหัตถ์ศาสตรกิจ (พง์ สหัตร์จินดา)
ส่งมาขอให้พิมพ์ไว้ได้ ในหนังสือนี้ด้วย จึงได้ให้พิมพ์ต่อคำนำนี้ไป
ข้าพเจ้าขออนุโมทนาในส่วนกุศลบุญราษีทักษิณานุปทาน ซึ่งเจ้าภาพ
ได้บำเพ็ญในการปลงศพ นายพันเอก พระหัตถ์ศาสตรกิจ ด้วยอริยา
ไศรยไมตรีทอ้อมซึ่งล่วงลับไปแล้วได้พิมพ์หนังสือเรื่องนี้ให้ได้อ่านกัน
แพร่หลาย เชื่อว่าท่านทั้งหลายที่ได้รับหนังสือเรื่องนี้ไปคงจะอนุโมทนา
ด้วยทั่วกัน

ทำ ๒๖ พฤษภาคม ๒๔๖๓ สภานายก

หอพระสมุทวชิรญาณ

วันที่ ๒๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๓

ประวัติ นาย พันเอก พระหัตถ์ถาวรศุภกิจ

นาย พันเอก พระหัตถ์ถาวรศุภกิจ (พงษ์ สหัทธจินดา) เป็นบุตร
ขุนอนรรักษ์ ฝ่ายพระราชวังบวร ฯ เกิดวัน ๒๓ ค่ำ ปีมะเมีย
จุลศักราช ๑๒๔๔ ตรงกับวันที่ ๒๑ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๒๕

ตำแหน่งราชการ

แรกเข้ารับราชการเป็นเสมียนที่พระคลังจังหวัดไชยนาท เมื่อ
พ.ศ. ๒๔๔๓ แล้วสลับเปลี่ยนตำแหน่งแลเปลี่ยนท้องที่ ๗ รัชการเป็น
ลำดับมา ถึงวันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๖ ได้เลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็น
ผู้ช่วยพระคลังจังหวัดนครสวรรค์ แล้วย้ายไปเป็นพระคลังจังหวัด
สุพรรณบุรี พ.ศ. ๒๔๔๘ เป็นผู้รั้งพระคลังมณฑลปราจีน พ.ศ. ๒๔๕๐
เป็นพระคลังมณฑล มณฑลปราจีนนั่นเอง

พ.ศ. ๒๔๕๒ ได้ย้ายไปรับราชการในกระทรวงกระลาโหม เป็นผู้
ช่วยเจ้ากรมคลังเงินทหารบก พ.ศ. ๒๔๕๖ เป็นผู้ช่วยปลัดบาญชีกระทรวง
กระลาโหม พ.ศ. ๒๔๕๗ ได้เป็นตุลาการสำรองในศาลทหารบกกลาง
เพิ่มจากหน้าที่เดิมอีกตำแหน่งหนึ่ง

พ.ศ. ๒๔๖๐ เลื่อนขึ้นเป็นเจ้ากรมคลังเงินทหารบก แลคงรับ
ราชการอยู่ในตำแหน่งนี้ตลอดมาจนถึงแก่กรรม

ยศ

ยศในฝ่ายพลเรือนไม่ปรากฏในสมุดประวัติของนาย พันเอก พระ
หัตถ์ถาวรศุภกิจ ว่าได้รับพระราชทานชั้นใด อาจเป็นเพราะย้ายไป
รับราชการในกระทรวงกระลาโหมเสียก่อนมีพระราชบัญญัติกำหนดยศ

ข้าราชการพลเรือนให้เป็นยติก็ได้ แต่ยศในทางทหารนั้น เมื่อ
พ.ศ. ๒๔๕๓ เป็นว่าทนายพันตรี พ.ศ. ๒๔๕๔ ได้รับพระราชทานยศเป็น
นายพันตรี พ.ศ. ๒๔๕๕ เป็นนายพันโท พ.ศ. ๒๔๖๑ เป็นนายพันเอก

บันดาศักดิ์

พ.ศ. ๒๔๔๗ ได้รับประทวนเสนายศกักระทรวงพระคลังมหาสมบัติ
เป็นขุนโกยานครสวรรค์ ถ้อยศักดิ์นา ๔๐๐ ไว้

พ.ศ. ๒๔๕๑ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรบันดาศักดิ์เป็นหลวง
ประสิทธิ์สมบัติ ถ้อยศักดิ์นา ๖๐๐ ไว้

พ.ศ. ๒๔๕๗ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นพระหัตถ์ถาวรศกกิจ
ถ้อยศักดิ์นา ๑๐๐๐ ไว้

เครื่องราชอิสริยาภรณ์แลเหรียญ

พระหัตถ์ถาวรศกกิจได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ แล
เหรียญ คือ เหรียญรัชมงคล เหรียญรัชมิ่งมงคลาภเศก เหรียญบรม
ราชาภิเศก เบญจมาภรณ์ ช้างเผือก จตุรดาภรณ์ มงกุฎสยาม

นายพันเอก พระหัตถ์ถาวรศกกิจช่วยเป็นอธิวาตถกโรคถึงแก่กรรม
เมื่อวันที่ ๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๓ อายุได้ ๓๘ ปี

นายพันเอก พระหัตถ์ถาวรศกกิจ เป็นผู้มีความมอสาหะต่อราชการ
ทั้งเป็นผู้มีใจคอกว้างขวางหนักแน่น มีความซื่อต่อญาติแลมิตร
สหายเป็นอย่างผู้หนึ่ง เมื่อมาถึงแก่กรรมลง จึงเป็นที่เลียดายแล
เศร้าโศกแก่ญาติมิตรโดยมาก ได้พร้อมกันจัดการศพเท่าที่สามารถ
จะพึงทำได้

สำนักหอสมุด

เรื่องหนึ่งทีเล่นในงานมโหรีศพ

๑ บัณฑิตจะได้อธิบายด้วยเรื่องหนึ่งซึ่งเป็นเครื่องเล่นอย่างหนึ่งของชาวเรา ก็หนึ่งนั้นตามงานมโหรีศพเมื่อใด ก็จำเป็นที่จะต้องตั้งจอขึ้นเล่นเมื่อนั้น

เพราะเหตุใดเล่า ฯ เหตุที่ทำให้ครึกครื้นเอิกเกริกในงานอย่างหนึ่ง ทำให้เหิมเกริมในที่ประชุมชนที่มากงานไปอย่างหนึ่ง ด้วยการเล่นนั้นเอาใครย่นาหรายนี่สลับปาง ๆ ที่สลับ ที่เรียกว่าเรื่องรามเกียรติ์เอามาจับเล่นเป็นตอน ๆ ไป แลสลักแผ่นหนังขึ้นไว้เป็นรูปภาพตามท้องเรื่อง มีรูปพระราม พระลักษมณ์ ทศกัณฐ์ นางสีดา เป็นต้น เขาขึ้นเชิดชกท่ายเข้าก็จับจอให้แสงไฟขาวส่องสว่าง ออกมาเห็นรูปภาพนั้นแล้วพากย์เจรจา กันแลดึกดิลก พลังคำพิณพาทย์ระนาดฆ้องกลองตะโพนขับกลอน สนั่นเสียงกรวยไกรวงไหม้งมัวล่อแซ้แซ้งไป การที่เล่นดังนี้จึงได้ครึกครื้นสนกสนาน ชักให้คนเป็นอันมากมาประชุมดู เพราะฉะนั้นงานมโหรีศพจึงได้เล่นหนึ่งแทบทุก ๆ งาน จะเว้นบ้างก็น้อย ด้วยการเล่นหนึ่งนี้ เป็นเครื่องทำให้ครึกครื้นในงานอย่างยิ่ง.

ว่าด้วยวิธีทำตัวหนัง

จะขอกล่าวอธิบายถึงวิธีทำตัวหนังแลวิธีทำจอ แลการที่จะเล่นหนังก่อน แล้วจึงจะกล่าวดังผลประโยชน์ของการเล่นหนังต่อไป

กวีซึ่งจะมาเป็นกวีหนึ่งชั้นนั้น เอาหนังโคมาแช่น้ำให้อ่อนแล้ว
 ขึงผืนแตกไว้จนแห้งแล้วเอาเหล็กชุบ ๆ ใ้ข้าง กุญแจมาเสมอเรียบ
 ร้อยจึงเอาเขม่ากันหม้อ ฤๅกายมะพร้าวเผาก็ได้ละลายด้วยน้ำเข้า
 เช็ด ทาผืนหนังนั้นให้ทั่วทั้งสองด้าน กุญแจก็แล้วตากไว้ให้แห้ง
 เมื่อแห้งจึงถูกด้วยใบฝักเข้าประสังข์ให้เป็นมัน แล้วจึงหาช่างเขียนที่
 ฝีมือมาเขียนเป็นรูปภาพต่าง ๆ ตามความต้องการของเจ้าของนั้น เมื่อ
 เขียนแล้วตรวจดูช่องไฟไม่ขัดขวางจึงลงมือสลัก เครื่องมือสลักนั้นมี
 สี่ฉากอย่างหนึ่ง สี่เหลี่ยมอย่างหนึ่ง มุกใหญ่, มุกกลาง, มุกยอก
 อย่างหนึ่ง มุกสำหรับปักตามเส้นรูปภาพ ถ้าสลักตามลวดลาย
 ฤๅกนกแล้ว ต้องใช้ สี่เหลี่ยมฤๅสี่ฉากใหญ่เล็กตามสมควร

ครั้นสลักเสร็จแล้วย้อมให้เป็นสีต่าง ๆ ย่างเล็กน้อยตามความ
 ต้องการ ถ้าจะให้ สีขาวเอาเหล็กชุบ ๆ ที่หนึ่งให้หมักสีคำทาเขม่า
 ไว้ก็เป็นสีขาว ถ้าจะให้ เป็นสีเขียว เอาจุณสีฝนกับน้ำมะนาวทาก็เป็น
 สีเขียว ถ้าจะให้ เป็นสีแดงเอาน้ำฝางกับสารส้มทาก็เป็นสีแดง ถ้าจะ
 ให้เป็นสีเหลืองเอาน้ำฝางทาแล้วเอาน้ำมะนาวถู ๆ เข้าก็เป็นสีเหลือง แต่
 หนึ่งตัวนางนั้นถ้าจะให้ เลดเป็นขาว ก็สลักเอาพ่นตัวออกเสีย เมื่อ
 เช็ดทาบเข้าก็จอ พ่นจอส่องออกมาก็เห็นเป็นขาว หนึ่งสลักเอาพ่น
 ตัวพ่นหน้าออกเช่นนี้เรียกกันว่า “นางหน้าขาวะ”

ครั้นเมื่อย้อมสีต่าง ๆ สำเร็จแล้ว จึงเอาไม้มาตีชักขนายเข้าสอง
 ข้าง สำหรับที่จะไ้ ถัดจับเชิดไปเชิดมา แต่หนึ่งที่สลักสำเร็จเป็นตัว

ชนแล้วนั้นกับบัญญัติชื่อต่าง ๆ กัน หนึ่งที่เป็นรูปเดินไม่ว่ายักษ์, ลิง, มนุษย์, นาง, สุกแต่เป็นรูปเดินแล้วเรียกชื่อว่า “คนเจร”

หนึ่งที่เป็นรูปท่าเหาะไม่ว่า ยักษ์, ลิง, สุกแต่เป็นท่าเหาะแล้ว เรียกชื่อว่า “ง่า”

หนึ่งที่เป็นสมุผลสำหรับยกทัพ ไม่ว่ายักษ์, ลิง, สุกแต่เป็นสมุผลแล้ว เรียกชื่อว่า “เขน”

หนึ่งที่เป็นรูปลิงขาวมีกลิ้งคำมาหาฤๅษีนั้น เรียกชื่อว่า “เตียว”

หนึ่งที่เป็นรูปคดกลนั้น เรียกชื่อว่า “จำอวด” หนึ่งจับสามนั้น เรียกชื่อว่า “จับหนึ่ง, จับสอง, จับสาม,”

แล้วยังมีหนึ่งฉากหนึ่ง ๑ ฉากได้ ๑ ลากชาย ๑ หนึ่งโก่ง ๑ หนึ่งแผลง ๑ หนึ่งไหว้ ๑ หนึ่งรอด ๑ หนึ่งเมือง ๑ หนึ่งพลับพลา ๑ หนึ่งปราสาทพค ๑ หนึ่งปราสาทโลม ๑ รวมชื่อของหนึ่งที่สมมุติเรียกกันนั้นต่าง ๆ นึกเหลือที่จะพรรณา

อนึ่งหนึ่งสำคัญอีกสามตัวที่ผู้เล่นเคารพนับถือกันนั้นนั้น คือรูปพระแผงสองตัว รูปฤๅษีตัวหนึ่ง รวมสามตัวนี้เรียกชื่อว่า “หนึ่งเจ้า” หนึ่งเจ้านี้อาจจะทำขึ้นไว้ก็ดูเป็นการลำบากสักหน่อย คือรูปพระแผงสองตัวนั้น ต้องหาหนังโคตายพรายมาทำ หนึ่งรูปฤๅษีนั้น ต้องหาหนังเสือฤๅษีหนึ่งหมักไว้ เอามาทำจึงจะถือกันชั่ง

หนึ่งเจ้าทั้งสามนั้น เมื่อจะเขียนจะสลักคนเขียนคนสลักต้องนุ่งขาวห่มขาว แล้วรีบเขียนรีบสลักให้แล้วในวันเดียว อย่าให้การข้ามขวบค่างคนใด

อนึ่งเมื่อเวลาจะเขียนจะสลักนั้น ต้องมีสิ่งของสำหรับค่านับครุ
 คอบายศรีปากชาม ๓ เครื่องกระบายวช ๑ ศิกระสกร ๓ เงินติดเทียน
 ทั่ว ๒ บาท ของเหล่านี้นเมื่อบูชาครูเสร็จแล้ว ก็เป็นผลประโยชน์ของ
 ผู้เขียนผู้สลัก ครั้นสลักเสร็จจึงระบายสีเจ้าทั้งสามตัว รูปพระแสง
 สองตัวระบายสีเขียวตัวหนึ่ง สมมติเป็นรูปพระนารายณ์ ระบายสีเหลือง
 อ่อนฤๅษีทองก็ได้ตัวหนึ่ง สมมติเป็นรูปพระอิศวร รูปหนึ่งเจ้าทั้งสาม
 องค์ใช้ระบายสีต่าง ๆ ตามลายผ้านุ่ง แลกลน ฝึกกับหนึ่งตามธรรมดา
 เพราะเอามาใช้ทั้งเบิกหน้าพระแต่เวลายังไม่ค่ำ

ว่าด้วยวิธีทำจอ

วิธีซึ่งทำจอหนึ่งนั้น เอาผ้าขาวบางอย่างหยาบมาตัดเพลาะกันเข้า
 พอควร ใช้ด้ายทักกลางผืนจอเพื่อจะให้สว่างเห็นตัวหนังสือ ที่ด้านมีด
 สองข้างใช้ผ้าขาวดิบอย่างหนา ประสงค์จะให้เงามืดแผ่ตัวหนังสือออกมา
 เหมือนที่ออกฉาก ริมจอทั้งสี่ด้านนั้นใช้ผ้าแดงผ้าเขียวคราม เพราะ
 ติดกันสองผืนเย็บรวบกับจอไป ประสงค์จะสอกลิ้งกันแลดูงาม แล้ว
 เอาเชือกดัดเป็นตอน ๆ ตามด้านยาวสองด้านสมมติเรียกว่า “หนวก
 พรหมณ์” สำหรับจะไถ่ผูกเห็นยวกกับคร่าวบนคร่าวล่าง

ผ้าสำหรับบังหลังจอซึ่งเรียกว่าบังค้ำเพลิงนั้น แต่ก่อนใช้ผ้าใบ
 ลาคูเช่นทำใบเรือ แต่บัดนี้ใช้น้ำใช้ผ้าขาวดิบ

ขนาดของจอ นั้น ถ้าจอยาวตามธรรมดาใช้ยาว ๗ วา ๒ ศอกเศษ
 ถ้าเป็นงานที่เล่นประชันกันในงานใหญ่ ๆ เจ้าภาพแข็งแรง ก็ใช้จอ
 ยาวถึง ๙ วา ก็มี ๑๑ วา ก็มี ตามท้องใช้ขลุ่ยจะสมควร

ระบายหอยนำจอขึ้นใช้ผ้าแดงขึง เชี่ยวขึง ทำขึงสลักกัน
สองชั้น แล้วเอาทองอังกฤษฏาอังกฤษณัน ฤากระษาน้ำตะโก
สลักเข้าเป็นลวดลายต่าง ๆ ติดเข้ากับระบายจอ ขึงก็เอากระเจกเงา
เข้าติดเป็นเนื้อไป แล้วหอยแขวนด้วยลวดรุ่มตามชายระบายจอขึ้น
ประสงค์จะให้แสงงามเปลี่ยปลายในตา.

จออย่างหนึ่งที่เรียกว่าจอแขวนนั้น แต่โบราณมากมีได้มี พังจะ
มาเกิดขึ้นประมาณ ๒๕ ปี ๒๖ ปีนี้ จอแขวนนั้นเจาะทศาคิยสองข้างจอ
เป็นช่องประตูออกมาแล้วทำเป็นซุ้มประตูเช่นประตูเมืองทั้งสองด้าน ที่
จอข้างหนึ่งเขียนเป็นแผนที่เมืองสงขลา ด้านหนึ่งเขียนเป็นแผนที่พลับ
พลาของพระราม แล้วเขียนรูปนางเมขลารูปงามสรวลหาละล่อแก้วกันอยู่
มีทอง พระอาทิตย์ พระจันทร์ อยู่เบื้องบนข้างละด้าน แลทักก็เรียบร้อยไม่
ชักตาชอยกลอยอยู่ ด้วยจอแขวนนี้มีผู้คิดก็ย้ายทำขึ้นก็เห็นว่าดีกว่าเก่า
เพราะประกอบความงดงามแล้วทำให้คนเข็ดคนเจรจาเข้าออกสบาย ไม่
ต้องก้มตงขึ้นหลัง ๆ มาสมัยนี้ยังประกอบความคติในการที่จะตกแต่ง
ประดับประดาจอยิ่ง ๆ ขึ้นไป สัมควรกับความเจริญของบ้านเมือง.

ว่าด้วยวิธีตั้งจอ

วิธีที่จะตั้งจอหนึ่งนั้นถ้าฝนจอกว้างเจ็ดศอกเศษ กำหนดใช้เสา
จอยาวสามวา ถ้าฝนจอกว้างออกไปยาวออกไปก็ตั้งใช้เสายาวออก
ไปตามส่วนของจอขึ้น เสาจอขึ้นใช้ ๔ ต้นกล่อมเสียให้กลมเรียบร้อย
แล้วมีไม้ตรูปต่าง ๆ ตามแต่จะชอบใจของเจ้าของติดปลายเสาทุก ๆ ต้น
แล้วเจาะที่ปลายเสาดำลงมาประมาณศอกหนึ่งติดลูกรอกสำหรับที่จะไถ้

ชักบอกเขาว่าทชงฉนไป ปลายเสาทัง ๕ คันนั บัททางนกยง
มัทเปนกำใหญ่ บอททางนกยงนัเสียบรงเตงข้ง ตรวข้งย้ง
เมอสมพคมาสบคองไหว ๆ แลทสง่วงมบ้งนั.

ย้งเสาสำหรับผำย้งเพลิง ท้ออมวงหล้งจอนัน ไซ้ ๖ คันม้ง
เตงเสียบปลายเสาแต่ ๕ คัน สองคันนัไม่ต้องเสียบรง เพราะ
เห่นยวมาผกคคไวกัยจอนไม่แลเห็น แล้วมีเชือกเตงสองเส้นผกเข้า
ตรกรตเบ้ไวกัทครวข้งชนข้งละเส้น สำหรัเห่นยวรั้งเฮาเสาย้ง
เพลิงมาผกไวกัยจอให้แน่น แล้วโยงถ้างไปข้งนำข้งหล้งค่านละสอง
สายเพอจะมีให้จลัม เสาย้งเพลิงอิก ๕ คันทเสียบรงนัก็มีเชือก
เห่นยวโยงไปข้งหล้ง เพอจะมีให้ลัมชวนะไปเหมือนกัน

การทจะชักเสาจอนัน เมอดงวนกำหนทงานเจ้าของหน้งกัชนเฮา
เคอรงจอไป แล้วถามเจ้าของงานว่าจะต้งทตรงไหนด เจ้าของงานต้ง
มาชทให้ เมอชทให้แล้วชทหลมลงบกเสาทัง ๕ คันชนชักบอกเฮา
ฉนจอชนไปชงให้ต้งเรยบรือย แล้วคคย้งเพลิงค่านหล้งเห่นยวรั้งเชือก
ทโยงให้แน่นหนา มีผงเจ้งจอเป็นฉน ๆ เขียนลวกลายค่าง ๆ บกมา
ต้งย้งเข้าทนำจอเฉพาะแต่ทตรงสว่าง ทมคสองค่านนัไม่ย้งผง เพอ
จะเบ้ไวกัเป็นทางเตินให้คนเชคเจรจาเข้าออก.

ส่วนข้งในจอนันก็ชักหลักแป้นไวกกลางจอสำหรับใส่ไต้ จะได้ส่อง
สว่างออกมาเห็นตัวหน้ง แล้วตระเตรียมเฮาโกร่งกรับสำหรับค้มาทชด
วางไว้ส่รั้ง เมอเวลาเล่นจะได้เคาะประค้อม เปนเคอรงเอ็กเกริก
การทพรรณามานัเป็นอย่งแบบโบราณ ถ้าการสมัยประยุณันการท

ตกแต่งจอก็คิดพลิกแพลงยักย้ายคงามขึ้นกว่าเก่าหลายเท่า คือใช้จอแขวนมีประตูเข้าออกทั้งพรรณามาแล้วนั้น แล้วที่น่าจอก็ยกพื้นเลยยกกระดานไปเสื่อมีล้อรถทรงล้อมีรอบเป็นเขตรแดนกันไว้มิให้คนจรกเข้ามาก่ดก่ดในการที่จะเล่นหนังได้ แลตามล้อรถทรงนั้นก็มีหลักกรายเป็นจังหวัดสำหรับที่จะตั้งโคมไฟให้ส่องแสงสว่างเห็นทั่ว ๆ

บางทีถ้างานใหญ่ ๆ ก็สานแผงผูกโครงทำเป็นภูเขาเข้าที่หน้าจอแล้วปลูกต้นไม้ ใหญ่เล็กประคืบประคืบคอกผลกล่นเกลื่อนดูไสวแล้วก็มีกุฎกุฎยี่หัดเชิงเขาปานประหนึ่งว่าเป็นจริง ยังกียกเสามงหลังคาทำเป็นโรงคร่อมจอหนึ่งเข้าอีกชั้นหนึ่ง แล้วก็ประคืบคอกแต่งโรงนั้นโดยวิจิตรต่าง ๆ เหลือที่จะรำพรรณาให้สิ้นสุดได้ การที่ตกแต่งโรงหนังก็นักจะสมบูณย์ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ตามกาลตามสมัย

ว่าด้วยวิธีเล่นหนัง

วิธีที่จะเล่นหนังนั้นพอตั้งเสียบจอเสร็จแล้ว นายหนังก็สั่งให้คนขนตัวหนังมาทอดไว้ ในจอโดยระเบียบเรียบร้อยแล้วคนเครื่องพิณพาทย์แลสิ่งที่จะต้องใช้ในการเล่นนั้นมาพร้อมเพรียง พอถึงเวลาจนย่ำคำพวกคนเชิดคนเจรจาแลตลก ก็กับพวกพิณพาทย์ก็มาพร้อมกันที่จอหนึ่งพอได้เวลาก็เชิญหนังเจ้าทั้งสามองค์ออกมาตั้งที่หน้าจอ เจ้าที่เป็นรูปศิวนารายนั้นนั่งหันหน้าเข้าหากัน เจ้าฤษีนั้นนั่งกลาง แต่เจ้าสามองค์นั้นเมื่อเชิญออกมาไม่ได้ลือคอขอ ต้องเชิญออกมาข้างหลังจอ เพราะนับถือว่าเป็นเจ้าจะลือคอขอไม่ได้ ครั้นตั้งหนังเสร็จแล้วได้เวลา ย่ำคำเจ้าของงานก็เอาเทียน ๓ เล่มกับเงินกำนันสองสลึงเพียงมาให้แก่

นายหนึ่ง นายหนึ่งก็เอาเทียนไปให้แก่วกพิณพาทย์เล่มหนึ่ง พวก
พิณพาทย์รีบเทียนมาจุดที่ตะโพนแล้ว ก็ทำเพลงใหม่ร้องขึ้นพร้อมกัน
เพลงใหม่ร้องนั้นตั้งเพลงสาธุการขึ้นก่อนแล้วออกตระ รวบรวมลา เข้า
มาน ลา เสมอ เป็นหกเพลงด้วยกัน แล้วพิณพาทย์ก็หยุด คนเจรจา
จึงรีบเทียนมาดับชาที่เจ้าหนึ่งทั้ง ๒ องค์ ส่วนคนที่อยู่ในจอก็ให้
ชน ๓ คน คนเชิดก็ชูเจ้าที่เป็นรูปอิศวรนาถายืนชนหน้าจอ พวก
พิณพาทย์ก็ทำเพลงเชิดต่อไป แต่รูปที่เป็นฤษีนั้นเชิดกลับเข้าจอไว้
คนเจรจานั้นครบชาเจ้าแล้วก็กลับเข้าไปยืนอยู่ในจอ แล้วยกมือชนปะ
ที่จอห้ามพิณพาทย์ พวกพิณพาทย์ก็หยุด คนเจรจา ๒ คนก็พากัน
คนละที เรียกว่า “พากย์สามตระ”

พากย์สามตระอย่างบุราณ

ข้าไหว้พระเสด็จเรืองฤทธิ	ทศรฐมหา
เป็นเจ้าสำหรับพระธรณ	
ไหว้บาทถวนารถจักร	ในพนมด
ผู้ใดจะเปรียบปาน	
ชาวพ่อไพร่พานาชน	เล็งแลใครจะ
ทุกท้าวพระยาอ้อมรักษา	
มีเมียบคนหนึ่งเล่า	เมื่อจะชนเฝ้าอ้อมเฝ้าลา
เลื่องญาแต่ก่อนมา	เสร็จแล้วจะไหว้ครูเรียน
ครุข้ายายหน้าเข้าจับเอาขึงเขียน	แต่ล้วนคงกระเรียน ก็จับระบำ
อยู่เป็นนาง	

อุ้มครบกยักสาควางลง
ปากก็คายเขาถ่านเพลิงแดง
ไข้อย่างเหวี่ยงเหวี่ยงคาย
มิดครกกระบี่แทง
ชักให้ท้าวระแผลงให้ล้มตาย
ก็กลายเป็นพลของท้าวไท

ยกบุญคุณพระวิไลย
เสร็จแล้วจะไหว้ท้าวลา
ท้าวเธอยกให้ถือนววิทยา
เอาหนึ่งพระโคมาตัดแปลง
จำหลักรูปพระราม
พระลักษมณ์ผู้ทรงแรง
ไข้อย่างชายช้ำจะไหว้ท้าวครบุรี
ส่มเค็จพระรามจักรี

เท้ายกศรท่ง

ปากก็คายเขาโคมแวง
พระแผลงเขาไข้อย่างเหวี่ยง
อาเภทกลับกลาย

พิณพาทย์ป้างโนน

จึงจะเริ่มให้หา

นางสีดาเข้าเฝ้า
จะเริ่มเล่นให้อุ่นวัน
ไข้อย่างชาวอภินันท์

๑ ทวย ๑ ๑

เพียงนี้เรียกขานว่าทวย ๑ พินพาทย์ก็ทยเพลงเชิดคึก
ยกมือขึ้นห้ามพินพาทย์ แล้วพากย์ทวย ๒ ต่อไป
โหมฤกษ์สี่ทิศฤทธิไศโยไชย เกษพระเลิศจิตร
ประสิทธิ์พรหมมงคล

ศรีสวัสดิ์ศิริอำพน
ขอเกิดสวัสดิ์มีไชย

ข้าไหว้คุณพระพุทธรูปไสมย
ให้ถึงห้องพระนฤพาน

ข้าไหว้พระอนิรุทธเริ่มการ
ทุกห้วงละเมาระเซาะเซา

ข้าไหว้เทพอยู่ในน้ำ
ไหว้ครุประสิทธิริเวา

ข้าจะขอเล่นเรื่องรามเกียรติ์
สอนเรียนฉลุสลักเลลา

พากย์พลสงฆ์ให้ล้ำเลิศ
เล่นล้วนแต่ชาวเรา

ศักดิ์ไม้ม้าลำ
สุมมแดงขบ

วาทะพระอิศวรราชาว
อาทิตย์ก็เล่นอยู่เห็นแสง

ลงการากโหมมสำแดง
จะเล่นให้ท่านทั้งหลายดู

ไชยศรีโกลนทวารเบิกบานประตู
ดูเล่นให้สุขสำราญ

ศุขเกษมสถาลผล

โปรกสัตว์อสงไชย

โย่งฆ่าทำอาหาร

ทุกเดือนถ้าแลลำเนา
ครุผู้เฒ่าสถิตยเสถียร
สอนวาทะกลาตเขียน

ทั้งคนเขาคีให้เพริศเพรา
ให้สรรเสริญเยินยอ
ยังทำขึ้นเป็นจอ

กลางก็ทาคด้วยผ้าขาว
เทียบบรรณกลางหา

อยู่ทอขากล้ำแข

หม่องกลองตะโพนครุ

หนึ่งเราใช้ชั่วช้าสามานย์

บ่ห่อนจะมีใครไปไพบ

ขอกลิ่นสารพัด

ไว้แก่ผู้ไปไฟ

ข้าขอคุณพระลักษณพระราม

สถิตย้อยทั่วทุกตัวหนึ่ง

เล่นมาแต่ก่อนกาล

อบาทวนัยกแลจัญไร

คิหนึ่งทักว่าบ่มีงาม

เทพเจ้าผู้ทรงนาม

๑ ทวย ๒ ๑

จบทวย ๒ พินพาทยักทำเพลงเชิดเหมือนครั้งก่อน คนเจรจา
ยกมือขึ้นห้ามพินพาทยัก แล้วยกพายทวย ๓ ต่อไป

ล้าเร่จันทสานนทล้าแคง

เขียนแล้วก็แปลง

เป็นเกียรติยศพระราม

เอาหนึ่งพระโคมาจำหลัก

เชิญท่านทั้งหลายมา

งามเกลี้ยงเพียงงกสหัวแหวน

ให้เห็นประจักษ์อยู่กับตา

ชมแต่รูปเงาแทน

ว่าหนึ่งนเกิดสถาพร

อุปเท่ห์ท่านบอกให้

ขอเศษพระภุช

ทักใครแพ้กว่าแพ้

ใครชนะเขาเป็นครู

เร่งเร็วเถิดน่ายไต่

สองแสงอย่าให้ยัง

ครูผู้ใหญ่ย่อมสั่งสอน

อย่าให้พ่ายแพ้ต่อกุ

อยู่ท้อแท้ทำอ่อนทุ

หาท่านผู้รู้มาให้หนึ่ง

เอาเพลิงใส่เข้าหนหลัง

จะเล่นหนึ่งให้ท่านทั้งหลายดู

๑ ทวย ๓ ๑

ส่วนนายไต้ ที่คอยอยู่ในจอถือไฟไว้สามล่ำก็เอาไต้ขึ้นวนบน
 เป็นสามรอบ แล้วเอาวางลงบนเบ้นท์กองไต้ไว้ ไฟก็ติดลุกโพล่งขึ้น
 พวกพิณพาทย์ก็ทำเพลงเชิดขึ้นพร้อมกัน ฝ่ายคนเรวจากออกมา
 คืบเตียนที่อุบะชาหนึ่ง แล้วก็จุดธูปเซก ๆ เป่า ๆ ตามวิธีของเขาที่ได้
 ว่าเรียนกันมา คนเชิดก็เชิดหนึ่งเจ้ากลับเข้าจอ เท่านั้นแหละเป็นวิธีที่
 เรียกกันว่าเบิกหน้าพระ

ก็วิธีเบิกหน้าพระแลพิณพาทย์ทำเพลงโหมโรงตั้งว่ามานั้น ถ้า
 เป็นส่วนเล่นในราชการหลวงแล้ว ก็มีไต้เบิกหน้าพระแลโหมโรงเลย
 ใช้ปล่อยถึงหัวค้ำที่เคียว ที่ต้องเบิกหน้าพระแลพิณพาทย์ทำเพลง
 โหมโรงนั้น ค่อยเล่นงานของราษฎรจึงใช้

เมื่อเบิกหน้าพระเสร็จแล้วจึงปล่อยถึงหัวค้ำ ออกถึงหัวค้ำนั้น
 คือเชิดง่าลิงขาวกับลิงดำออกจับกัน เมื่อเชิดถึงขาวกับลิงดำจับกันนั้น
 พินพาทย์ทำเพลงเชิด ครั้นง่าสองตัวเข้า เชิดหนึ่งจับหนึ่งออกสมมติ
 เป็นที่ลิงขาวจับลิงดำสองตัวนั้นกำลังจับกันอยู่ เรียกว่า “จับหนึ่ง”
 พินพาทย์ทำเพลงเชิดเหมือนกัน แต่มองกับระนาดมีได้คี่ ใช้เป่าแต่ขลุ่ย
 คั้นเคียว กลองก็ตักกลองเล็กให้เสียงดังตุงขึ้น เรียกว่า “เชิดนอก”
 เพลงเชิดนอกนั้นจะต้องเป่าให้สำเนียงขลุ่ยว่า “จับให้ตักให้ตาย” จึงจะ
 สมกันว่าขลุ่ย แล้วจึงจับหนึ่งเข้า เชิดง่าสองตัวออกมาอีกสมมติเป็น
 ลิงสองตัวนั้นจับกันหลุดออกไป แล้วก็เข้าจับกันอีกเรียกว่า “จับสอง”
 แล้ว หลุดออกไปกลับเข้าจับกันอีกเรียกว่า “จับสาม” พอหนึ่ง
 จับสามเข้า ก็เชิดหนึ่งลิงขาวมีลิงดำแลหนึ่งรูปฤๅษีออก พินพาทย์

ก็ทำเพลงเดี่ยวแล้วก็หยุด สมมติเป็นถึงชาวชนเลิงดำแล้วก็มีถึงดำมา
พอพบญาติเข้าญาติขอให้ปล่อย ที่ตรงนั้นคนเราออกมาเราจากกันตาม
เรื่องทำเลียงเป็นชาวเหนือกลาง ๆ เมื่อเราจากกันแล้วก็เชิดเดี่ยวกลับ
หนึ่งบางโรงเมื่อเบิกหน้าพระแล้ว ก็เชิดขบวนแทงเสื่อออกแทน
ลึงหว่าค้ำก็มี แต้น้อยนักนาน ๆ จึงจะได้เห็นครึ่งหนึ่ง เมื่อปล่อย
ลึงหว่าค้ำขบวนแทงเสื่อแล้ว จึงจบเรื่องในรามเกียรติ์ต่อไปตาม
แต่จะเล่นเมื่อตอนไหนไม่กำหนด สดแล้วแต่จะเคยมตกลองกัน

ว่าด้วยเรื่องที่เล่นหนัง

ข้าพเจ้าจะขอล่าวถึงเรื่องเล่นหนังอย่างโบราณก่อน ทราบว่าแต่
โบราณนั้น ชอบเล่นเมื่อทุกขวัตรเดี่ยว พอเล่นไปถึงสองยามพอถึง
ทุกขรวาย จึงได้เรียกกันว่า “ขรลัม” แต่คนที่คนนั้นมากลยเรียก
เสียว่า “ลัมขร” พอขรลัมแล้วก็หยุดพักเสียบงกนเสียบหนึ่ง แล้วก็
นอนอยู่ที่ในอนั้นเรียกว่า “หนังยัย” คือเอาหนังพักไว้ที่จอก่อน
ครั้นตลยเื่อที่มจวนจะสว่าง ก็ปลุกกันลุกขึ้นเล่นหนังไปอีกพักหนึ่ง
ต่อสว่างจึงได้เลิก ข้าพเจ้าทราบว่าโบราณเขาเล่นกันถึงนี้จึงได้เรียกว่า
“เล่นหนังยัยรุ่ง” คือจวนจะรุ่งต้องเล่นอีกคราวหนึ่ง แต่ประจจุบัน
ที่นี้ถ้ากำหนดเล่นกันเพียงครึ่งคืน คือสองยามฤๅเจ็ดทุ่มก็เลิก.

อนึ่งได้ทราบว่าโบราณแต่ก่อนนั้น พิณพาทย์ที่สำหรับเล่นกับหนัง
ก็มีแต่ขลุ่ย, ฉิ่ง, กลอง, ตะโพน, เท่านั้น ห้ามฆ้องวง, ระนาด, ไม่

แล้วมีผู้คิดเติม ฆ้องวง, ระนาด, ขึ้นเป็นหกสิ่ง ภายหลังมาขยุบนน
ก็ใช้พิณพาทย์เครื่องใหญ่ที่เดียว คือมีขลุ่ยสองเลา, ระนาดเอกไม้,
ระนาดทุ้มไม้, ระนาดเอกทอง, ระนาดทุ้มเหล็ก, ฆ้องวงใหญ่,
ฆ้องวงเล็ก, ฆ้องโหม่ง, ฉิ่ง, ตะโพน, กลองเล็กคู่หนึ่ง, กลองทัด
ใหญ่คู่หนึ่งฤๅสองคู่ตามแต่จะใช้ บางทีก็ใช้กลองแขกเข้าด้วย กลอง
แขกนั้นใช้ตีเมื่อโลมฤๅเมื่อรับร้องลำต่าง ๆ บางทีเมื่อว่าพระกนิษฐ
ชอกรบกันก็ตีเพลงสำระหมาแลแปลงเช่นว่ากระบี่กระบอง แต่หนังสือ
โบราณนั้นมิได้ใช้กลองแขกเลย.

อนึ่งที่เรียกว่าหนังจระเข้บ้านจ้ออย่างโบราณนั้น คือเล่นตั้งแต่เวลา
บ่าย ใช้หนังที่เรียกชื่อว่าคเนจรพระ, คเนจรวง, ตัวหนังนั้นระบายสี
ตัดเส้นเขียนโดยองคตม เพราะแลเห็นแต่วัน.

คนเชิดหนังระเข้บ้านนั้นผู้ชักฤๅชักเกี่ยวสวมน้อยคน
เข้มชักโพงฉาบฉับ แล้วเชิดพระกนิษฐนางเป็นคู่ ๆ กันไป คนร้องก็ร้อง
บทระบำ คือลำพระทอง, ขาหล่ม, เข้าหลด, สรวุโหรง, คนเชิด
ก็ทำท่าทางต่าง ๆ ไปตามบท แล้วก็เชิดหนังนางเมขลา, รามสูร,
อรชุน, ออกมาเล่นตามเรื่องของระบำ พอเวลาค่ำจึงขยับเล่นเรื่องต่อไป.

ครั้นมาภายหลังมีผู้คิดเอาคนเป็นตัวระบำแต่งตัวเหมือนละครออก
มาเล่นที่เดียว บางทีก็เล่นเป็นเรื่องละครแทนระบำไปกว่าจะค่ำ พอค่ำ
แล้วจึงปล่อยตัวหนังออกมาเล่น บางทีเมื่อเล่นถึงบทที่คี่เพราะก็ปล่อย
ตัวโขนออกมาเล่นบ้าง แล้วปล่อยตัวหนังออกแถมกันไปจนเลิก เรียก

ว่า “หนังสือตัวไขน” แต่ประจันต์เคียวนี้มักจะเล่นปล่อยตัวไขนไป แต่เป็นตลอดกลางคืนจนเล็กที่เคียว เพราะตัวไขนเป็นตัวคนชักให้คนสนุกสนานมากขึ้น ถ้าหนังสือไขนเล่นแต่ตัวหนังสือเปล่าแล้วดูเหมือนจะกร่อย ๆ ไปสัปดาห์ตัวไขนหาได้ไหม ส่วนตอนนั้นก็ยกไว้พอเป็นพิธี ๆ ว่าเล่นหนังสือเท่านั้น การที่เล่นหนังสือไขนน่าจอ้น ถ้าเล่นโดยแข่งแรงสนุกสนาน คือคนคอยใจเสียงชาล้นย่อย ๆ แล้วท่านเจ้าของงานก็ตกรางวัลย่อย ๆ ตามที่เสียงคนชา ถ้าเล่นกร่อย ๆ ไม่ค่อยมีเสียงคนชา แล้วก็ไม่ได้รางวัล

อนึ่งเมื่อกำลังหนังสือเล่นอยู่นั้น ถ้าเป็นงานของราษฎร พอจกคอกไม้เพลิง หนังสือก็ต้องหยุดไม้เล่น ต่อจกคอกไม้เพลิงแล้วจึงจะเล่นต่อไป ถ้าเจ้าของงานยังคับไม้ให้หยุดก็หยุดไม้ได้ การที่หนังสือต้องหยุดเมื่อเวลาจกคอกไม้ นั้น ชะรอยจะเห็นว่าคนคนนั้นไปจกคอกไม้เสียหมด แล้วพักกันเสียงจก ๆ แจก ๆ ให้กลับเสียงพากย์แลเจรจาไม่ตั้งคาตห่วงในการที่จะเล่นหนังสือ ครั้นจะเล่นไปก็กลัวโคม ๆ เพราะไม่มีคนดู อีกประการหนึ่งจะเห็นว่าเสียงจกคอกไม้เพลิงคือจกคอกไม้กระถาง, กระจา, พลู, ดังกักก้องนัก กลับเสียงคนพากย์แลเจรจาจะมีไต่ยินจึงได้หยุดไว้ ต่อเสียงจกคอกไม้เพลิงสงบแล้วจึงให้เล่นต่อไป จะเป็นด้วยเหตุทั้งนี้ ๆ ยังไรไม่ทราบ แต่เล่นหนังสือในส่วนราชการนั้นก็มิได้หยุดเลย.

อนึ่งการเล่นหนังสือนี้ เมื่อจะเลิกพิธีพาทย์ต้องทำเพลง ว่า คือเพลงกราวรำชนเคียวเอง เป็นธรรมเนียมมาแต่บุราณกาลสืบกัน

ว่าด้วยราคาหาหน้ไปเล่น

ราคาหาหน้ไปเล่นนั้นไม่เท่ากัน ขวราณแต่ก่อนหากันไปเล่น
ถ้าหน้เปล่าไม่คิดตัวโชนคั้นหนึ่งราคาสิบบาท เงินงานสิบบาทนี้ให้แก่
เจ้าของหน้ กำนนอีกสองสลึงเพื่องไ้แก่นายหน้ เข้าสารหนึ่งถึง,
ปลาหางหนึ่งหาง, เขื่อเคย, พริก, หอม, กระเทียม, ของเหล่านี้
สำหรับให้เลี้ยงกันเ็นพวกที่เล่นหน้นั้น เ็นแบบธรรมเนียมมาแต่
ขวราณคั้ง

อนึ่งถ้าจะให้เล่นหน้จ้ะขวาน่าจอแต่เวลาบ่ายไป ราคาคั้นหนึ่ง
สิบหกบาท ถ้าปล่อยตัวโชนแต่เ็นกลางคั้นปล่อยตัวหน้ข้างแถมกัน
ราคาคั้นหนึ่งสิบบาท แต่เงินกำนสองสลึงเพื่องกับของสำหรับเลี้ยง
กันก็คงไ้ตามเดิม ข้าพเจ้าทราบว่หน้ขวราณแต่ก่อน เขาหากัน
ไปเล่นเ็นราคาตามอัตราเพียงเท่านี้

แต่ข้คยบ้นเคยวนราคาหน้นั้นมากข่นไป คือถ้าหากันไปเล่น
แต่หน้เปล่าไม่คิดตัวโชน คั้นหนึ่งราคาสิบบาท ถ้าคิดตัวโชนแต่
เวลากลางคั้นไม่ต้องเล่นแต่เ็นไป คั้นหนึ่งราคาสิบบาท คิดตัวโชน
แต่บ่ายไปจนเวลากลางคั้น ๆ หนึ่งราคาหกสิบบาท ถ้ายกพ่น่าจอ
ตกแต่้งโดยวิจิตร แล้วเล่นแต่ตัวโชนไปตั้งแต่เวลาบ่ายจนกลางคั้น
คั้นหนึ่งราคาแปดสิบบาทก็มี ร้อยบาทก็มี ร้อยยี่สิบบาทก็มี จะกำหนด
แน้ไมไ้ ตามแต่ผู้หากับเจ้าของหน้จะตกลงกัน แต่กำนนั้น
หกสลึง เงินเบยเลี้ยงแทนสิ่งของสิบสลึง ราคาของหน้ในข้คยบ้น
ข่นไปแพงกว่าแต่ก่อนคั้ง

อนึ่งราคาของหนังนั้น ถ้าหากันไปเล่นข้ามหัวเมือง เจ้าของ
หนังก็คิดราคาขึ้นไปอีก คือถ้าข้ามหัวเมือง ๗ ครั้ง ก็ขึ้นเงินงาน
อีกเท่าหนึ่ง ถ้าข้ามสองหัวเมืองสามหัวเมือง ก็ขึ้นเงินงานอีกสองเท่า
สามเท่าตามลำดับหัวเมืองไป แต่ถ้าเป็นเมืองใกล้กับกรุงเทพ ฯ เช่น
เมืองประทุมธานี, เมืองนครเขื่อนขันธ์, สองเมืองนี้ก็คิดเอาแต่ครึ่ง
งาน ซึ่งคิดเงินงานตามหัวเมืองนี้ ก็คิดได้แต่คนเดียวที่เล่นวันแรก
ต่อมาวันที่สองที่สามก็คิดเอาตามอัตราเดิมเท่านั้น

ว่าด้วยผลประโยชน์ของผู้ที่เล่นหนัง

การผลประโยชน์ในเงินที่เล่นหนังได้นั้น ไซ้ว่าเจ้าของจะได้แต่ผู้
เดียวก็หาไม่ ถ้าได้เงินงานไปแล้วก็ต้องจำหน่ายจ่ายแจกแก่กันแล
กัน ตามบรรดาที่คนไปเล่นนั้น คือถ้าเล่นแต่หนังเปล่าคืนหนังแจก
คนเจรจาคนละหนึ่งบาท ตลกคนละหนึ่งบาท คนเชิดคนละสลึงเพลง
คนตีโกร่งคนละหนึ่งสลึง พิณพาทย์คนละสองสลึง คนยหนังบาท
นี้เป็นอัตราแจกในงานเล่นหนังเปล่า

ถ้าเล่นโขนน่าจะไปตั้งแต่บ่ายจนกลางคืน คืนหนึ่งแจกคนเจรจา
คนละหกสลึง ตลกคนละหกสลึง คนตีกรับคนละหนึ่งสลึง ตัวโขน
ตัวตีคนละกึ่งตำลึง ตัวกลางคนละหกสลึง ตัวเลวคนละหนึ่งบาท
พิณพาทย์คนละสามสลึง คนยคนละหกสลึง นี้เป็นอัตราแจกเล่น
โขนน่าจะ

ส่วนเสียค่าภาษีนั้น ถ้าเป็นหนึ่งเปล่าคนหนึ่งเสียสองสลึง ถ้าตก
ตัวไขนเล่นแต่เวลากลางคืน คนหนึ่งเสียสิบสลึง ถ้าตกตัวไขนทั้ง
แต่เวลาบ่ายไปจนกลางคืน คนหนึ่งเสียสยาสองสลึง นี่เป็นอัตรา
เสียค่าภาษี แต่ถ้าเล่นในส่วนราชการที่เป็นหนึ่งหมายแล้ว เงินภาษีก็
ไม่ต้องเสีย

เงินงานที่เล่นได้ในการหนึ่งนี้ ถ้าเหลือจากเสียภาษีแลแจกคน
บรรดาที่เล่นแล้ว ก็เป็นผลประโยชน์ของท่านเจ้าของหนึ่งทั้งสิ้น แต่ถ้า
เจ้าของมีผู้คนของตัวเอง คือคนเจรจา, ตลก, พิณพาทย์, แลตัว
ไขนเป็นยาวทาสไม่ต้องหาผู้อื่นเขามาแล้ว ผลประโยชน์ก็ได้มาก
ออกไป ผลประโยชน์ของผู้ซึ่งมีหนึ่งแล้วออกเล่นงานนั้น ถ้าจะกะ
ประมาณรายหนึ่ง ๆ หนึ่งคงอยู่ในสามสิบซัง ฤกว่าขึ้นไป แต่จะ
กำหนดเขาเป็นแน่ที่เก็บก็ไม่ได้ ด้วยผลประโยชน์ในการเล่นหนึ่งนี้
สุกแล้วแต่งงานจะซุกซุมฤาไม่ซุกซุม ถ้างานศุภซุกซุมฤาเขามีการ
ฉลองพระฉลองวัดแลแก่สินบนอะไร ๆ ซุมแล้วเขาก็หาหนึ่งไปเล่นบ่อย ๆ
ตามซังมงานนั้น เพราะเช่นนั้นส่วนเงินผลประโยชน์ในงานหนึ่งนี้
จึงจะกำหนดเขาเป็นแน่ไม่ได้ แต่ซึ่งได้ไปเล่นงานนั้นคงได้เล่นใน
ฤกขแล้งมากกว่าฤกขฝน คือตั้งแต่เดือนสาม, เดือนสี่, เดือนห้า, พอ
ย่างเข้าเดือนหกข้างแรมก็เข้าไปไม่สู้หาหนึ่งไปเล่น เพราะเดือนหก,
เดือนเจ็ด, เดือนแปด, เดือนเก้า, เดือนสิบ, เดือนสิบเอ็ด, เดือน
สิบสอง, ยังเป็นระหว่างฝนตกอยู่ ครั้นจะมีงานมีการเล่นหนึ่ง จด
ตกไม่กักลว้จะเป็นที่เบียดเบียนเขอนเปราะฉ่ำและทำให้เสียประโยชน์ไป

ในระหว่างฤดูฝนจึงไม่ค่อยจะได้ไปเล่น แต่ถึงกระนั้นก็ยังได้เล่นใน
 ฤดูฝนบ้างรายละสองหนสามหน แต่ต้องมีสัญญาเป็นธรรมเนียมกัน
 มาแต่เดิมว่า ถ้าปล่อยลิงหวีคำแล้วจะรีบวิ่งเล่นไป แม้นฝนตกลง
 มาหนังก็ดังเล็ก เจ้าของงานต้องเสียเงินงาน ให้แก่เจ้าของหน้
 เต็มอัตรา ถ้ายังไม่ได้ปล่อยลิงหวีคำฤก่าลงปล่อยลิงหวีคำอยู่แต่
 ยังไม่ได้เล่นเอง ถ้าฝนตกลงมากำลังนั้นหนังก็ดังเล็กอยู่เอง เจ้า
 ของหน้จะคิดเอาเงินงานไม่ได้เลย ถ้าฝนตกหยุดแล้วเล่นหน้ต่อ
 ไปจึงจะคิดเอาเงินได้ ถ้าฝนไม่หยุดก็เป็นต้องเล็กกันในคืนวันนั้น
 ตกเป็นภัพของเจ้าของหน้ที่ต้องขาดทุน ในการที่ต้งขอแลกขนเครื่อง
 ขนไปแลกเปลี่ยนจนถึงปล่อยลิงหวีคำแล้วยังไม่ได้เงิน

แต่ดูเหมือนจะยังชั่วแก่เจ้าของงานที่ต้องเสียเงินเต็มอัตรา เมื่อ
 หน้ยังไม่ทันรับเรื่องฝนตกลงมาหน้เล็กเสีย เจ้าของงานมักบ่นว่า
 “ได้แต่ปล่อยลิงหวีคำนี้ก่เบียดฤก่ายังไม่ทันดู แล้วก็ปล่อยหวีคำอยู่แท้ ๆ
 ไม่ตักกินอะไรเลยไม่สมควรที่จะเล็ก แต่ใจช่วยฝนมาแกล้งพวก
 หน้เขาขอมเล่นไม่ได้อยู่เอง” การที่ฝนมาตกลงระหว่างนี้ ก็เป็น
 ภัพของเจ้าของงานโดยแท้ ด้วยเงินต้องเสียเต็มอัตรา แต่ถ้าเจ้าของ
 งานพูดหาอ่อนน้อมกับเจ้าของหน้ ขอลดลาวาคอกแต่ครึ่งหน้ ด้วย
 มิได้เล่นเห็นเหนื่อยอะไร ถ้าเจ้าของหน้ผ่อนผันตามโดยอริยาไครย
 แล้ว การนี้จะตกลงลดราคาเสียแต่ครึ่งหน้ได้ ถ้าเจ้าของหน้
 ไม่ยอมตกลง ก็ต้องเสียราคาเต็มที่ได้หากันไว้

นี้แหละการผลประโยชน์ของผู้ซึ่งมีหนังนี้ จะเล่นแต่หนังเปล่า
 ฤาโอนำเอาอีกตาม คิริรวมบหนึ่ง ๆ คงได้เงินส่วนที่เล่นนั้นประมาณ
 สามสิบซึ่งต่ำกว่าขึ้นไป ตามที่ได้เล่นมากเล่นน้อยเป็นธรรมดาของ
 หนังอยู่เช่นนั้น

ข้าพเจ้าเรียบเรียงมาด้วยเรื่องหนัง ว่าด้วยเหตุที่ต้องเล่นหนัง,
 แล้ววิธีทำตัวหนัง, วิธีทำจอ, วิธีตั้งจอ, วิธีเล่น, ราคาหาไปเล่น,
 ผลประโยชน์ในการเล่นหนัง, บุคิโดยดั่งเขบแต่เท่านั้น ฯ

THAMMASAT UNIVERSITY
 สำนักหอสมุด

สำนักหอสมุด

